

TERZIJDE

CHRISTOPH MARTHALERS ZEEMANSLIEDEREN

Toen Johan Simons met Christoph Marthaler over toekomstplannen aan het spreken was, kwamen ze op een uitwisselingsidee. De ene zou in Zürich een stuk over de bergen maken, en de ander zou zich bij ZTHollandia over de zee buigen. Van dat oorspronkelijk plan is slechts de helft overleefd gebleven. Simons trok naar Zwitserland, maar maakte van *Gen*, gebaseerd op Houellebecq's *Particules élémentaires*, een Duitse versie. Geen berg in die productie te bespeuren, maar ze was wel een groot succes in het Duitstalig gebied (deze productie komt naar het Holland Festival).

Marthaler hield zich beter aan de afspraak, en aanvaardde om zich over *Op Hoop van Zegen* te buigen, dat naturalistisch meesterwerk in onze literatuur dat ook in Duitsland een hele reputatie heeft. Maar dat plan werd uitvoerig bijgewerkt. Van bij de eerste repetities in augustus 2004, zo lezen we in het dagboek van Bert Luppens, kondigde Marthaler aan dat het stuk niet zou gespeeld worden.

Marthaler greep naar een wereld terug die hijzelf beter kende. Zo plaatste hij de actie in een havencafé. Anna Viebrock, zijn vaste scenografe, haalde haar ontwerp voor *Kasimir und Karoline* uit haar mappen, en toverde een café op de kade te voorschijn. Als het over de zee en de zeelui gaat, dan haalt Marthaler liever herinneringen op aan de dranklokalen van de Hamburgse haven. Die kent hij uit de tijd dat hij er toneel maakte, en we weten dat café's voor hem inspirerende plekken zijn.

Het decor van Viebrock is een grote ruimte, met links een kleine bar, en rechts een reeks banken die langs de muur oplopen. Het centrale vlak blijft vrij, er staan slechts een paar hekkens en stukken van een reling. Tegen de achterwand staan twee buffetpiano's. Daarboven is er een klein verhoog, afgezoomd door een wand bestaande uit houten planken die door het zout van de zee getekend zijn. Een enkele keer stroomt water uit een verloren afvoerpijp. Op zeker ogenblik gaat die enorme wand ook heel zachtjes schommelen: drijft het café op het water, of is het een suggestie van een boot? Bij Marthaler gaan pijnlijk realisme en surreële dromen hand in hand. Hij laat zich door 'imitatio' nooit aan banden leggen.

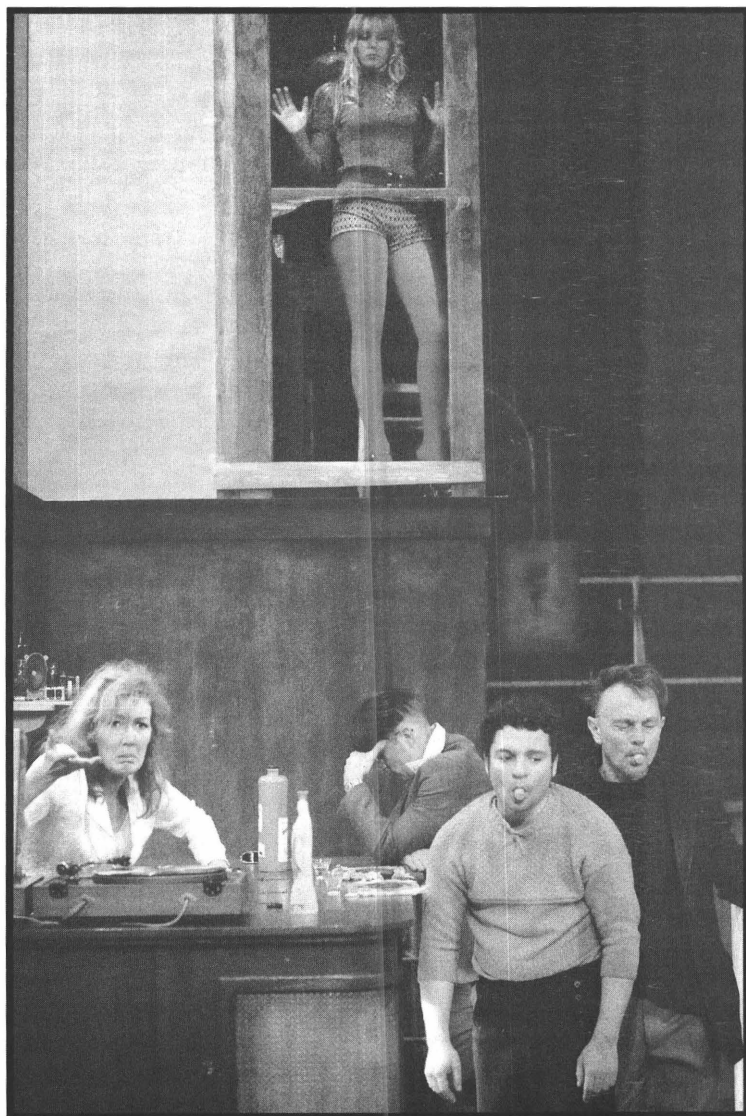
De kleuren zijn wat troosteloos bruin en het licht is vaal. Alles straalt een grote lusteloosheid uit. Meteen is de toonaard van de hele voorstelling gezet.

Wat we te zien krijgen zijn mensen die wat doelloos in deze ruimte vertoeven. Ik lees in verschillende recensies dat ze 'wachten'. Maar wachten is een actie of een toestand die een dynamiek suggereert. (Denk maar aan *Waiting for Godot*: daar gebeurt 'niets', maar het reikhalzen naar de aankomst of verschijning van iemand creëert de spanning). Bij Marthaler hebben we te maken met mensen die gewoon de tijd doorbrengen. Het is een volledige stilstand. Het erge is dat er geen ontsnapping is. Geen *Iceman Cometh*.

Het gaat relatief weinig over het leed van de zeeman (wat je bij *Op Hoop van Zegen* kan verwachten.) Wat Marthaler vooral toont, is de afwezigheid van liefde en genegenheid. Tijdens de eerste minuten zingt Chris Nietveld 'A man loves a woman', en rond haar storten mannen neer. Van buiten het café horen we mannenstemmen roepen: I love you. De vrouw als onbereikbare femme fatale. Voor de rest van de voorstelling wordt deze kreet dus niet beantwoord. Zo heeft Marthaler zijn *Seemannslieder* geconcipeerd rond het onvervulde verlangen. Door de stilstand waarin alle personages gevangen zitten, ontstaat langzaam een atmosfeer van een diepe depressie. Dat is niet de eerste keer dat het daarover bij Marthaler gaat. Hij heeft diezelfde sfeer een aantal jaren geleden opgeroepen bij een weerbarstigere encenering van Shakespeares *Twelfth Night*.

De methode van Marthaler is bekend: hij gaat uit van improvisaties. Tijdens het repetitieproces verwacht hij van de spelers dat ze materiaal aanbrengen. Dat kunnen anekdotes, grappen, teksten of platen zijn. Je kan zeggen dat alles mogelijk is. Maar onder die chaos zit er een leidend idee. Daar het hier over de eenzame mens gaat, verdwijnt de informatie over de zee naar de achtergrond. Ze is als een anekdotische versiering, ook al worden er veel aspecten aangeraakt. Zo ontstaat langzaam een catalogoovoorstelling, die het onderwerp 'zee' volledig uitput. Vrouwen vertellen over de rampen op zee, iemand reciteert alle vormen waarop matrozen gestraft worden. We krijgen een monoloog over het versnijden van vis (rechtstreeks uit Heijermans). Dat *Der Fliegende Holländer* niet mag ontbreken, ligt dan in de lijn van de creatieve logica.

Een basisingrediënt van Marthalers aanpak vormt het zingen in koor. Iedereen kent de prestaties van de Duitse acteurs uit opvoeringen zoals *Murx* of *Die Schöne Müllerin*. Het verbazende is dat de muzikale medewerkers van Marthaler met deze nieuwe ploeg Nederlandse en Vlaamse toneelspelers een even sterk resultaat behalen. Zo wordt er gezongen uit Wagners opera, en krijgen we een reeks protestantse hymnen. Deze eenvoudige polyfonie, of dat zachte neuviën met gesplitste lettergrepen maakt niet alleen veel indruk, maar creëert onmiddellijk de magische sfeer die we uit al zijn producties kennen. Echte 'zeemansliederen',

Seemannslieder door NTGent/ZTHollandia (Foto: Phile Deprez)

waarvan we in onze cultuur sterke voorbeelden kennen, ontbreken bijna volledig. Er is één uitzondering: het lied dat Graham Valentine zingt. Met een enorme stem zingt hij over de geliefde die sterft. Hij kiest voor zijn vertolking een bijna ontwrichtende traagheid. Het effect is verpletterend. Verder denkt Marthaler dat zee-lui van vandaag naar levensliederen grijpen. Die citeert Marthaler letterlijk: hij laat de waardin (een heerlijke Chris Nietveld) gewoon de platen opleggen. Natuurlijk mag 'Ik ben zo eenzaam zonder jou' niet ontbreken. Het is de samen-vatting van het hele stuk.

In deze voorstelling treden ook twee pianisten op. Alle muziek en muziekjes hebben ze bewerkt. Ze spelen op buffetpiano's die met een rijke klank van een vleugelpiano klinken. Hun aanslag getuigt van een enorm raffinement, en bij de bewerking van een folkoristisch lied, dat een gewild flauw volksdansje ondersteunt, zijn beide vertolkers niet te stuiten: virtuoos, verfijnd en opwindend klinkt het onder hun vingers. Ze zorgen meteen voor een hoogtepunt van de avond.

Zulke heerlijke momenten vallen er nog meer te beleven. Merkwaardig is dat ze bijna allemaal te maken hebben met een groepsgebeuren. Zo is het collectief gezongen *Shéhérazade* van Ravel een overrompelend moment. De acteurs zingen het niet alleen voortreffelijk, maar ze laten zich bij de begeleiding betrekken: acteur Raphael Clamer staat in voor het slagwerk, maar verlaat zijn instrumenten en kronkelt over de vloer terwijl hij er overal klanken aan ontlokt. Bert Luppès ver stelt zijn laars met een mes en een enkele keer klopt hij op de zool: arbeid en muziek vallen dan wonderlijk samen. Dat alles is pure magie. Sterker nog: het lied dat Ravel op tekst van Tristan Klingsor schreef, is voor een stem alleen. De muzikale referenties gebruiken een soort Arabisch exotisme. Het is een subtiel lied, vrij spaarzaam georkestreerd. Het staat mijlen ver van de samenzang en de ritmische bewerking waarvoor Christof Homberger tekent. Het centrale, weeïge gevoel dat spreekt uit: "Je voudrais m'en aller avec la goëlette... mystérieuse et solitaire", is hier veel pakkender gevat. Hier wordt bewerken een kunst op zichzelf.

Het is spijtig om vast te stellen dat niet alles in de vertoning volledig werkt. Zo past Marthaler ook het procédé toe dat elke acteur een eigen nummer moet verzorgen. Voor de jonge acteur Gijs Naber is dat het uitbundig zingen van 'In dat kleine café', voor Sanne van Rijn is dat een nummertje roken met bescheiden circusallures, voor Luppès is dat een lange monoloog, voor Chris Nietveld is dat wankelend lopen op schoenen met hoge hakken. Weinig van deze momenten krijgen een duidelijke plaats, of helpen het thema of de sfeer verdiepen. Als toeschouwer heb je het vrij vlug door: je kijkt even op de scène rond om te zien wie nog aan de beurt moet komen.

Al even weinig overtuigend zijn de stukjes tekst die door de voorstelling verweven zitten. Komt het omdat Marthaler niet goed weet hoe het in het Nederlands moet klinken, en de acteurs aan hun lot overlaat? Zo ontstaan er een aantal ongemakkelijke momenten, ook al worden de teksten gezegd door Bert Luppés of Frieda Pittoors, en dat zijn toch geen acteurs van de minste.

Zo toont deze voorstelling de sterktes en de zwaktes van het collageprincipe. Sommige stukjes van de puzzle zijn subliem, en blijven dan ook lang in de herinnering hangen. Maar er zitten stukjes tussen die niet willen passen, die het aan focus ontbreekt, zodat verscheidene malen de aandacht verslapt. Zo kom je bij een collage uit die in zijn geheel onbevredigd laat. Je zou de briljante episodes willen overhouden, en daartussen wat wrakhout weg schrappen. Je zou ook willen dat de voorstelling vroeger ophield. Er zijn zeker twee momenten waarop het geheel de indruk geeft van een volledige boog te zijn. Mijn voorkeur gaat uit naar het lied van Ravel. Dat zou een magisch einde opleveren. Nu wordt het opgevolgd door nog een scène en nog een scène, zonder dat er informatie bij komt. Het bootje van Marthaler gaat dan een beetje doelloos zwalpen. Maar de meester vindt dat het zo hoort. En aan het woord van de meester valt niet te tornen. Maar toch moet je opmerken dat deze voorstelling, met al haar kwaliteiten, niet getuigt van de opperste inspiratie die Marthaler zo vaak ten toon spreidt.

Natuurlijk heeft deze voorstelling ook een bredere, theatrale betekenis. Ze beleefde haar première in Gent in het Publiektheater/NTGent. Dat is zonder discussie een evenement. Het hedendaags theater heeft op het Sint-Baafsplein eindelijk zijn intrede gedaan. Het is een eerste voorsmaakje van wat Johan Simons als artistiek leider in de volgende seizoenen wil bieden. Marthaler heeft al plannen om terug te komen. Het Gentse stadstheater is hiermee in een categorie hoger gaan presteren. We moeten toch de ambitie hebben om in de Champions' League te spelen, zegt Simons. Vanzelfsprekend, en als ze het bij voetbal niet meer kunnen, dan doen we dat in Gent gewoon in het theater.

Johan THIELEMANS

Op hoop van zegen / Seemannslieder door NTGent & ZTHollandia. Regie: Christoph Marthaler; Decor: Anna Viebrock en Duri Bischoff. Première in NTGent: 5 nov. 2004